

Interreg

Austria-Hungary

European Union – European Regional Development Fund

ArcheON

FEDEZZE FEL

VAS MEGYE és BURGENLAND
RÉGÉSZETI ÉRTÉKEIT!

KEDVES RÉGÉSZETBARÁTOK, ÉRDEKLŐDŐK!

Nagy örömmel vettem részt régészként és a Savaria Múzeum igazgatójaként az Interreg V-A Ausztria-Magyarország Program keretében támogatást nyert ArcheON című projektben. Hivatásom és családom mindkét országhoz köt, a határ mindkét oldalán vezettem ásatásokat, és bármelyik országból érkezem a másikba, mindig hazamegyek.

Utazás közben, a határhoz közeledve, többször is gondoltam már arra, vajon tudják-e az előtttem, mögöttem lévő autókban ülők, hogy évszázadokkal, évezredekkel ezelőtt kik lakták ezt a vidéket, tudnak-e a szombathelyi, séi, dozmati, schandorfi, hannersdorfi, rumpersdorfi ásatásokról, arról, mit rejtett a föld, mit tudtunk meg az itt élők hétköznapijairól, ünnepeiről?

A Savaria Történelmi Karnevál alatt a város apraja-nagyja viseletében Szombathely római korára emlékezik és lelkesedéssel nézik a szertartásokat az Iseumban. De mit is tudunk Savaria fénykoráról, jelentőségéről, az istenek alkonyát követő évszázadokról? Ez a néhány oldalnyi füzet rövid áttekintést ad arról, amit mi, régészek az elmúlt évezredekől ásatásaink során a régióról megtudtunk. Részletesebb szakirodalom, fotóanyag és maguk a műtárgyak múzeumainkban várják Önöket.

Csapláros Andrea

múzeumigazgató
Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum

Tudományos szempontból az ArcheON projekt nemcsak a Landesmuseum Burgenland, valamint a szombathelyi Savaria Múzeum közötti hosszú távú, szoros együttműködést állandósítja, hanem egyúttal magasabb szintre helyezi azt. A projekt keretében kidolgozott módszertanok a jövőbeli kutatási tevékenységek közös alapjául szolgálhatnak.

Új szintet tár elénk a magyar és osztrák turisztikai szervezetekkel való intenzív együttműködés is. Az ún. régészeti Hotspot-ok, mind a térségben élők, mind az ide látogatók számára izgalmassá teszik a projektet. A turisztikai szervezetek közreműködésével a tudományos eredmények feldolgozása megfelelően és a nagyközönség számára közérthetően valósulhat meg. Ez egy kiugró lehetőség a mai Vas megye-Burgenland régió és különösen a kultúrturizmus számára.

Mag. Gert Polster

Direktor
Landesmuseum Burgenland

A MÚLT VIZSGÁLATA

Az emberiség történelmét, kultúráját a régészet a feltárt tárgyi emlékek módszeres vizsgálatával végzi. Az egyes régészeti korszakok meghatározása rendkívül összetett feladat, a fő korszakokat a felhasznált anyagok, technológiák, a használati és kultikus tárgyak formája, díszítése, az életmód határozza meg alapvetően.

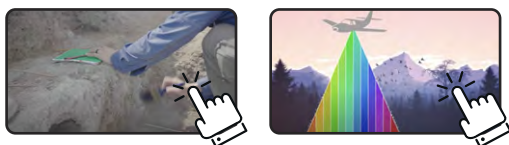

Régészeti feltárás, régészeti munkálatok. Fotó: Vizi Péter

A régészekre általában hol romantikus kincsvadászként, hol kislapáttal, ecsettel elmélyülten dolgozó fanatikusként gondolnak. Ez a 19. század második feléhez, 20. század elejéhez köthető, irodalmi, majd filmélményeken alapuló kép erősen megváltozik, ha ma találkozunk velük. A hagyományos manuális eszközökön kívül rendkívül sok tudományterület szakembereivel, technológiájával, kutatási módszerével dolgoznak együtt. Elkerülhetetlen a statisztikai elemzések, kémiai analízisek, geológiai fúrások, archaeobotanikai, archaeozoológiai vizsgálatok felhasználása a régészeti jelenségek pontos meghatározásához.

Az ArcheON projekt keretében a Weiden bei Rechnitz ásatási helyszínen egy új technológiát használnak fel annak érdekében, hogy geológiai és archeológiai anomáliákat derítsenek fel a Große Plischa (Nagy-tarkő) és a Brotriegel környékén. A 2018 márciusában lezajlott geofizikai vizsgálatok alapján feltételezhető, hogy a területen egy ma még meghatározhatatlan korszakból származó erődítmény maradványai, sírok, valamint egykori bányászatra utaló nyomok fordulhatnak elő. A LIDAR szkennelés (lézer alapú távérzékelés)

alapján a régészeti feltárássra kiszemelt területen olyan struktúrák ismerhetők fel, melyek miatt a területen feltétlenül érdemes régészeti vizsgálatokat végezni. A LIDAR szkennel egy optikai távérzékelő technika, amelyen lézerek sugarakkal tapogatták le a földfelszínt, és a visszaverődés alapján háromdimenziós képet készítenek. A legmodernebb adatfeldolgozási eljárások azt is lehetővé teszik, hogy a képekről eltávolítsák a felszíni növényzetet, erdőt.

FELTÉTELEZETT ELEINK – A PALEOLITIKUM

Az emberiség első nagy régészeti korszakából, az őskorból a mai Vas megye – Burgenland régióban nem kerültek elő tárgyi emlékek. A *neandervölgyi ember* (megjelenése 250000 évvel ezelőtt) levél alakú, nagyméretű, pattintott kőhegyei, szilánkeszközei, a *homo sapiens* (megjelenése 30000 évvel ezelőtt) jóval fejlettebb pengéi még akkor is megtalálhatóak, amikor már alapvetően áttértek a fémek használatára. Készítésükkel a bronzkor középső szakaszában (Kr. e. 2000 – 1200) hagytak fel tömegesen.

Tárgyi emlékek hiányában sem állítható egyértelműen, hogy a jégkorszakban, az átmeneti kőkorszakban nem éltek itt emberek. A régészek azt feltételezik, hogy a sűrű vízhálózatnak köszönhetően, a patakok állandó mozgása és áradásai miatt a korai rétegek mélyen elfedésre kerültek, a vastag öntéstalajok alatt azonban ott rejtőzhetnek a korai vadászok nyomai. A feltételezésnek alapot adhat a szomszédos régióban, Páli határában feltárt, az átmeneti kőkorszakból származó 9000 éves lelőhely.

A RÉGIÓ RÉGÉSZETI TÖRTÉNETÉNEK KEZDETE – A NEOLITIKUM

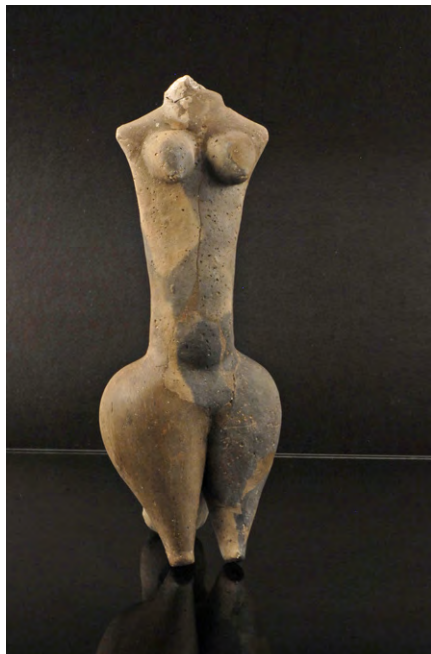
Az újkőkorszakban a vadászó, gyűjtögető életmódot felváltotta a földművelés, állattenyésztés, amely a természeti környezetet, az emberek életmódját jelentősen megváltoztatta. A gabonatermesztéssel és a legeltető állattartással elkezdődött a lombos erdők irtása, a növényzet mozaikossá vált, a taposást és rágást tűrő gyomok száma megemelkedett, amelyet a geoarchaeológiai fúrásokból származó pollenminták vizsgálata is alátámaszt. Az élelemszerzés új formája miatt letelepedő közösségek jöttek létre, amely demográfiai robbanással, nagyobb népsűrűséggel, a gyermekhalandóság csökkenésével és az átlagéletkor növekedésével (30 év) járt. A csiszolt kőeszközök mellett megjelent az égetett agyagedények használata.

A neolitikum középső szakaszában (Kr. e. 5500/5400-5000/4900) a mai Vas megye és Burgenland első ismert telepesei a Közép-Európában elterjedt *Vonaldíszes Kerámia Kultúra* népességéhez tartoztak. Közülük két ember csontmaradványát tárták fel az Oladi platón: egy cro-magnoni vagy nordikus férfiét és egy mediterrán jegyeket mutató, 17-20 éves nőét. Ők a legrégebbi vizsgált lakói ennek a földrajzi területnek. Az összehasonlító elemzések szerint a neolitikum idején az itt élőknek más idegen népcsoportokkal etnikai kapcsolata nem volt. A szakértők azt feltételezik, hogy ez a populáció lehet a Kárpát-medence őslakos népessége.

A jól szervezett közösségek már nagyobb településeken, falvakban éltek, főleg patakok melletti dombokon, ahol nagyméretű, cölöpszerkezetes házaikat nem ritkán utcáskorokba rendezve építették. A feltárt leletek alapján megállapítható, hogy az egyes épület- és térrészek sajátos funkcióval rendelkeztek, gyakran egy-egy munkafolyamat végzésére hozták létre. Hitviláguk elsősorban a természethez, a termékenységhez köthető. Halottaikat a településeken belül temették el.

A Vonaldíszes Kerámia Kultúra egységének széthullása után új, nagy földrajzi területen jelentkező kulturális korszak, a *lengyeli kultúra* (Kr. e. 5000/4900-4500/4400) jött létre, amelyet első feltárt magyarországi lelőhelyéről, Lengyel-Töröksáncról neveztek el. Településeik elhelyezésénél a magasabban fekvő

területeket részesítették előnyben. A korszak jellegzetessége körárcok, rondellák emelése, amelyek környékéről trónusok, mécsesek, állatalakos fedők és női, férfi agyagfigurák, idolk kerültek elő. Az idolk formájának kialakítására jellemző az eltúlzott nemi jelleg, a sematikus arc, a ruha és haj bekarcolt jelzése. Jelentős részüket feltételezhetően valamely szertartás során darabolták fel, törték el és dobták hulladékgödrökbe. A régészek ezért azt feltételezik, hogy ezek a körárcok nem a településeket határolták, hanem valamely szakrális helyet jelöltek ki.

Fotó: Tárczy Tamás

Ilyen település volt a mai *Sé-Malom* területén, amely kiemelten védett régészeti lelőhely. A hétezer éves település a korszak jelentős történelmi, művészettörténeti és vallási emlékhelye, művészeti és kultikus hatása sugárszerűen terjedt el.

Az 1973-80 között, majd 1990-ben és 1995-96-ban ásatással

csak kis részletében feltárt lelőhely kutathatóságának utolsó szakaszát éli jelenleg, mert a dombon elhelyezkedő régészeti jelenségek a talaj erős eróziója miatt folyamatosan kopnak, sok értékes lelet felszínre kerülését, illetve pusztulását okozva a védettség ellenére is.

Az ArcheON projekt során a körárokkal kertetel teljes település kutatására kerül sor. Ennek eredményeként az évezredek során rejtve maradt település pontos képe és szerkezete rajzolódhat ki, közelebb kerülünk a neolitikum emberének mindennapjaihoz, hitéletéhez és közvetlen környezetéhez.

LENGYELI HÁZ UNTERLOISDORF HATÁRÁBÓL

A feltárás során egy nagyméretű ház került dokumentálásra. A hosszú ház formája alapján mind horizontálisan, mind vertikálisan osztott térrel rendelkezett, elkülönült a közösségi tér, a privát élet-tér, valamint az állatok helye. A cölöplyukak alapján, melyek a fal vonalában szorosan egymás mellett sorakoztak, két tartóelemtípust lehetett megkülönböztetni. A hármasságban álló cölöpkötegekből kettő a felső padlást - ahol valószínűleg a gabonát és szálas takarmányt tárolták -, egy, a nagyobb és mélyebb cölöpök magát a tetőt tartották. A középső szelemenek óriási méretei (közel 80-100 cm széles és 150 cm mély) is a ház nagyságával magyarázhatóak. Az egyik cölöplyukból előkerült idoltörödékek párhuzamait a Szombathely területén megtalált szórványos idoltörödékekben láthatjuk.

Az Unterloisdorf-i lengyeli ház. Fotó: Kurt Fiebig

LENGYELI HÁZ SZOMBATHELYRŐL

A Metro áruház területén feltárt két ház gerendaárkokból és középvonalban elrendezett szelemenekből állt, amelyek a hagyományos nyeregteret tartották. A ház keleti irányból nyitott részét valószínűleg az állatok részére építették. A településen a lakóházak, egy kisebb melléképület, tárológödrök és szemetesgödrök mellett térben jól elkülönülő hármasság körárcot találtak. Ez feltehetően a település lakóinak szakrális tere lehetett.

Lengyeli ház Szombathely határából. Fotó: Ilon Gábor

A RÉZKOR

A rézkor, mint önálló korszak vitatott a kutatók körében: míg az európai szakemberek a késői neolitikumhoz kötik, a magyar kutatás a kezdetektől, Pulszky Ferenc munkásságától önálló korszakként kezeli. Az elkülönítést a neolitikumtól nemcsak az új fém, a réz és az arany használata, hanem a gazdálkodási mód, életmód, a közösség tagjai közötti anyagi különbség – melyet temetkezésük jól mutat –, valamint az új kultúrák megjelenése indokol.

A Kárpát-medencében a változás nem egyforma. A Dunántúlon a korai időszakot (Kr. e. 4500/4400-4000) még a lengyeli kultúra késői szakasza jellemzi, a korszakváltást az új edényformák és díszítésük, valamint a fémeszközök megjelenése mutatja.

Régiókban a változás a középső rézkorban (Kr. e. 4000 k.) megjelenő *Balaton-Lasinja kultúra* elterjedésével következett be. (A név a horvátországi Lasinja lelőhelyre utal, illetve a kultúra terjeszkedésére a Balaton mindkét partján, majd a Dunántúlon.) Laza településszerkezetet alakítottak ki, temetkezésekre mind a hamvasztásos, mind a csontvázas jellemző. A korszak végén jelent meg a *Furchestich kultúra*, amely nevét tűzdelt barázdás kerámiáiról kapta.

A késő rézkorban, a 4. évezred közepén a Kárpát-medencén túlnyúló egyseges, hosszú fejlődésű kultúra, a *Baden kultúra* jön létre. A sűrű településhálózat kisebb-nagyobb falvaiból különböző funkciójú vermek, gödrök, kemencék kerültek elő. A kultúra gazdagságát tükrözi az edények formavilágának és mintázatának változatossága. A korsók, bögrék, fazekak díszítésére jellemző a kannelúra, a több soros bordázat, a karcolt halszálla minta, a benyomott pontsorok. Jellegzetes edényforma a belül egyharmad-kétharmad osztású táltípus. Halottaikat ún. „alvópózban”, oldalra fektetve, lábukat felhúzza temették el a kis sírszámú családi vagy a nagyobb temetőikben. A hamvasztásos temetkezés a rézkor végére terjedt el. A hamvasztás megnehezítette az antropológiai vizsgálatokat, ám a sárvári, Faképi-dűlőben megtalált 20-30 éves férfi csontjai erőteljes alkatú, magasságú emberre utalnak. Ez arra enged következtetni, hogy a badeni népcsoportok eltérnek a Kárpát-medence más népességétől. Ebből azt a megállapítást vonták le a szakértők, hogy a badeni kultúra népessége délkeleti irányból (Kelet-Balkán,

Görögország, Anatólia) érkezett több hullámban és erőteljesen keveredett az őslakosokkal. A gazdasági változások és a migráció miatt a Kr. e. 3. évezred első felében ér véget a badeni kultúra fejlődése.

A BRONZKOR

A Kr. e. 3. évezredben új korszak nyílik: megjelent a réz-arzén, a réz-ón, a réz-antimon ötvözet, a bronz, mint új alapanyag, illetve az új technológia, a fémöntés többféle funkcionális eszköz és ékszer elkészítését tette lehetővé. A hatékonyabb fémmegmunkálással nagy mennyiségben állítottak elő bronzeszközöket – ezáltal kialakultak az első „ipari” központok. A nagyobb lélekszámú településeken megnőtt a kézműipar: a kerámia-, bőr-, fém-, csontművesség, textilgyártás, vele együtt felvirágzott a kereskedelem és kialakult egy kezdetleges monetáris rendszer. A gazdaság fejlődésével a vagyon és ezáltal a társadalom tagozódása is megtörtént. A vagyonos elitréteg életmódjára utal viseleti szokásuk, lakhelyük elhelyezkedése, nagysága, temetkezési kultuszuk.

Az átalakulás nemcsak a társadalomban, hanem az embert körülvevő természetben is bekövetkezett. A nagy mennyiségű öntvény előállításához szükséges fát az erdők irtásával érték el, így ezzel és az extenzív földműveléssel éghajlati változások jöttek létre: csapadékosabb, lehűléssel, felmelegedéssel járó időjárás alakult ki, amely az ember életmódját is megváltoztatta.

A bronzkorban közel 50 kultúra váltotta egymást a Kárpát-medencében. Nem a településszerkezetben, hanem a temetkezési szokásokban látunk jelentős különbséget.

A korai szakaszban ismert dunántúli kultúrák (*a Makó-kultúra, Vučedol-kultúra, Somogyvár-Vinkovci-kultúra, a Kisapostag-kultúra*) Vas megyei megtelepedéséről nem sokat tudnak régészeink. A hagyományos településeken élők házai egyszerű faszerkezetesek, nyeregtetővel, cölöpszerkezettel, vesszőfó-nattal erősítették meg, sárral, agyaggal tapasztottak. A házak köré tároló-, agyaggyerő- és szemetesgödröket ástak. A hamvasztásos temetkezés jellemzi a korszakot, ahol az elhunyt mellé személyes tárgyait és díszedényekben ételt, italt tettek.

A bronzkor középső szakaszában régiókban három jelentős kultúra is megtalálható. A *Harang alakú edények kultúrája* területileg a legnagyobb, mivel a mai Angliától Portugáliáig, keletre a mai Budapestig őrzi nyomait. Nevét harang alakú, bepecsételt díszítésű edényeiről kapta. Jellemzőségei továbbá a csónak alakú, cölöpszerkezetes házak, a hamvasztásos temetkezési szokás mellett megjelent a korhasztásos rítus is. Vas megyében a korszakban a Rábától nyugatra a *Gáta-Wieselburg-kultúra* virágzott. A mai Ausztria és Csehország középső bronzkori településeivel kapcsolatot tartó kultúra temetkezési szokásáról tudható, hogy a 30-40 szabályos sírcsoportból álló temetőkhöz halottaikat nem hamvasztották, hanem „alvópózban” (oldalra fektetve, mellkas felé felhúzott lábbal) helyezték el a sírokban. Az elhunytak mellett eszközöket, ékszereket találtak: a férfiak mellé bronztört, nyakukra bronz nyakperecet tettek, a nők ékszerei csigahéjakból, kagylókból, bronzgyöngyökből, csüngőkből készültek. A kultúrához tartozó zsenneyi kavicsbányában feltárt 23 sír azt is megmutatta, hogy a különböző társadalmi réteghez tartozókat más-más mennyiségű és anyagú tárgyakkal temették el. A „vezetőt” temették a legtöbb

Középső bronzkori szemetesgödör eltemetett csontvázal. Fotó: Sosztarits Ottó

fém tárgyakkal, amelyek között arany ékszert is találtak. A zsenneyi feltárás azért is bizonyult fontosnak, mert az egyik gyermeksírból talált bronz karperec a vérségi alapú társadalomszerveződésre utal. A temetőben az egyik sír közelében, szabályosan csoportokba rendezett, tíz edényből álló zárt gödört is feltártak, amely a sírban eltemetett társadalmi rangját jelezte.

A középső és késő bronzkor fordulóján újabb népcsoportok érkeztek régiókba, amelyeket jellemző temetkezési szokásukról nevezték el Halomsíros, illetve Urnamezős kultúráknak.

A Kr. e. 1500-as években az elhunyt testét, elszórt vagy urnában összegyűjtött hamvait tartalmazó sírgödör fölé nagyméretű halmokat emeltek. Ettől a rítustól eltérően gyakran kerülnek elő a települések szemetesgödreiből is halottak. A régészek azt feltételezik, hogy azok az idegenek lehettek, akiket a közösség ugyan befogadott, de temetőikbe nem engedték eltemetni.

Halottaik hamvait urnákba elhelyezve temették közös helyre, amelyeket ma urnamezőnek hívunk, erről kapta nevét a Kr. e. 1250 körül, a késő bronzkorban régiókban található kultúra. A korszakban ipari méretűvé vált a kézművesség, ezáltal kialakultak a kereskedelmi, hatalmi és vallási központok is. Régiókban a Ság hegyen, Rechnitz bei Weiden területén, valamint még a vaskorban is virágzó Velem melletti Szent Vid-hegyen jöttek létre ilyen központok.

A VASKOR

A vaskor, az őskor utolsó nagy korszaka, a Kr. e. 1. évezredre tehető régiókban. A nevét adó új nyersanyagból főképp fegyvereket, szerszámokat készítettek. A korábbi korszakokhoz hasonlóan az anyaghasználat nem merev időhatárokat jelöl, hiszen a bronzkor végén már használtak vasat és a vaskorban is megtalálhatóak a bronzból készült tárgyak. A másik fontos nyersanyag a só, mind a bányászott, mind a lepárolt. Nem véletlen, hogy a sókereskedelemmel elért gazdagság miatt „fehér aranyak” is nevezték.

A Kr. e. 8-5. században új kulturális egység alakul ki, amelyet ausztriai lelőhelyéről *Hallstatt-kultúrának* hívunk. Földrajzi kiterjedése Kelet-Franciaországtól Magyarorszáig igen jelentős. A kereskedelmi kapcsolatok bővülését az is bizonyítja, hogy a Hallstatt-kultúrát mediterrán (etruszk, görög) befolyás érte.

A magaslati telepeken élők többsége mezőgazdasággal, állattenyésztéssel foglalkozott, amely mellett az ipari tevékenység is számottevő volt. A népesség nagyobb része a magaslati telepek közelében lévő kisebb falvakban

A SCHANDORFI ÉS A VASKERESZTESI HALOMSÍROK

A Schandorf, Badersdorf, Felsőcsatár, Vaskeresztes, Burg és Eisenberg határában lévő hatalmas kiterjedésű halomsírmező több csoportból álló, közel 420 halommal rendelkezik. A római korhoz köthető 90 darabon kívül a többi a Hallstatt-kultúra időszakára datálható. A Schandorf határában lévő halom alatt kővel kirakott sírkamrában egy férfi elhamvasztott maradványait és gazdag tárgyi mellékletet találtak. A nagyméretű fekete és vörös festésű, bikafejes füllel díszített urnák mellett olyan jellegzetes bronz ruhatű is előkerült, amelyek alapján megállapítható, hogy a halottat Kr. e. 620 és 500 között helyezték a sírba. Az ArcheON projekt keretében a sírmező kutatása, részleges feltárása történik meg.

A Schandorf-i halomsírok. LandesGis Burgenland
(<https://gis.bgl.gv.at>)

A Vaskeresztes területén lévő halmok közül az 1980-as években két nagyobbattártak fel a Vashegy lábánál. Mindkét esetben a kőből kirakott sírkamrához déli irányból bejárat kapcsolódott. A második halomnál a bejárat oszlopos kőfolyosóban végződött, amely valószínűleg a temetési szertartás és a sírkamra lefalazása után is nyitva lehetett, ahová a hozzátartozók a különböző edényeket és ajándékokat tehették a halott számára. A sírkamrából festett bikafejes és fémfóliás díszítéssel ellátott edények, fémtárgyak, fibulák és lószerszámok, valamint egy bronzsisak töredékei kerültek elő.

élt. A régészeknek a temetkezési helyek szolgálnak fontos tárgyi anyaggal a korszak vizsgálatához. A vaskor fegyveres arisztokráciájának halomsírjaiban bőven találhatóak használati tárgyak, fegyverek, ékszerek, élelem, közöttük luxuscikkek is, mint a vaskeresztesi halomsír edényéből kimutatott tömjénezett bor. A szegényebb emberek sírjaiból szerényebb leletanyag került elő.

A korszak hanyatlása a Kr. e. 7. és 6. század fordulóján következett be, feltételezhetően belső okok és ennél is valószínűbb, hogy a keletről érkező szkítákkal történt konfliktus miatt. A magaslati telepeken megszűnt az élet, a halottaik fölé nem emelnek halomsírokat. Az előkerült keleti hatású leletanyagok arra engednek következtetni, hogy a régió területére kisebb lélekszámú népesség költözött be.

A vaskor második nagy szakaszában, a Kr. e. 5. században egy új népesség, a kelták kezdtek felemelkedni a Hallstatt-kultúra nyugati területein. A kulturális és nyelvi hasonlósággal bíró kelták valójában rendkívül heterogén népesség. A mai Svájcban található La Tène-ben feltárt településről elnevezett kultúra több hullámban elfoglalta szinte egész Európát és olyan távoli helyekre is eljutottak, mint az Ibériai-félsziget, vagy Kis-Ázsia. Régióinkat, főleg a fontos kereskedelmi utak mentén található területeket is hamar benépesítették (Sé, Sárvár, Wiesen és Schützen területén) a Kr. e. 4. században. A kelta időszak első nagy kiterjedése a középső La Tène-korszakra tehető, amikor a korábbi mozaikos településszerkezet a kézműves és mezőgazdasági telepekkel sűrűn lakott vidékké változott.

A nagyméretű cölöpszerkezetes házaik és egyéb létesítményeik (szemetesgödörök, tárológödörök, melléképületek) mellett kisebb-nagyobb ipari zónákat találtunk. Ezek a félig földbe mélyített házakból, kutakból és kemencék sorából álló településrészek mindig valamilyen kézműves vagy mezőgazdasági tevékenységhez kapcsolhatóak.

A kelták temetkezési szokásai főleg külső kulturális hatásra az idők során átalakultak, megváltoztak: a kezdeti, szinte kizárólag hamvasztásos mellett megjelentek a csontvázas temetkezések is. A sírokban talált tárgyak rávilágítanak a túlvilágról alkotott elképzelésükre és társadalmi berendezkedésükre. A gazdag mellékletekkel eltemetettek között megkülönböztethetőek a harcos sírok, ahol a viseleti tárgyak mellett kardok, lándzsák, kések, pajzsok találhatóak. A hamvasztásos temetkezések két különböző típusát találtuk meg: míg az egyik rítusnál a hamvakat textilzsákba gyűjtötték össze a máglyáról, majd egy fibulával lezárták és így helyezték a sírgödörbe az étel- és italálzatokat tartalmazó edényekkel együtt, addig a másik változat során az elhamvadt maradványokat csak „beleszórták” a kiásott sírgödörbe.

Kelta félig földbe mélyített műhely edényégető kemencével. Fotó: Pap Ildikó Katalin

A kelta időszak utolsó szakaszában a magaslati telepeken virágzó, „városias” jellegű központok jöttek létre. A Kr. e. 1. század végén és a Kr. u. 1. század elején törés alakult ki az addig virágzó törzsek életében. Nagyszabású építkezések zajlottak a magaslati településeken, amelyeket sáncokkal erősítettek meg, többek között a velemi Szent Vid-hegyen lévő lakhelyet. A kelták hanyatlását belső és külső harcok okozták, a végső csapást a rómaiak pannóniai megjelenése jelentette, amely egyben a több ezer éves őskor történetét is lezárta.

RÓMAI KOR

Szombathelyről az 1970-es évektől a Savaria Táncverseny, az Iseumi Játékok, valamint a Savaria Karnevál jutott eszébe mindenkinek. Ma a turisták jelentős része a megújult Savaria Karneválra érkezik és közülük a legtöbben az Iseumot, valamint korábban a Romkertben található mozaikpadló-töredéket ke-

resték fel. Mindez azt jelenti, hogy a város és a régió életében ma is jelentős szerepet játszik a római kori örökség.

A provincia története Octavianus (Kr. e. 63 – Kr. u. 14.), a későbbi Augustus uralkodása alatt kezdődött. A császár önéletrajzában feljegyezte, hogy a birodalom határait a Duna vonaláig tolta ki, valójában ekkor csak egy al-dunai szakasz került fennhatósága alá, a teljes foglalás fokozatosan, a Kr. u. 1. század végéig ment végbe. A meghódított területen a római életvitel kialakításához római polgárok letelepedése vált szükségessé, ezek lettek azok a veteránok, akik 25 évnyi katonai szolgálatuk után földet kaptak az államtól. A felparcellázott területek közigazgatási központjaként került sor a Borostyánkő út mellett egy új település megalapítására a Kr. u. 1. század közepén. Claudius császár uralkodása (Kr. u. 41 – 54) alatt Colonia Claudia Savariensium, azaz Savariaiak Claudiusi Colóniája néven alapított új városba a XV. Apollinaris legio veteránjait telepítették le.

A terület kijelölése és rituális körbeszántása után a műszaki alakulatok szinte azonnal munkához láttak: mérnökök jelölték ki az utakat, a felépítendő város falait, amelyek már az első faserkezetű köz- és magánépületekkel együtt az első században megépültek. Az urbanizáció egyik alappillére, a víz- és csatornahálózatot, így *Savaria aquaeductus*-át (vízvezetékét) is az előző építményekkel együtt tervezték és kivitelezték.

A Szombathelytől északnyugatra található hegység több forrását is „befoglalták”, vizét összegyűjtötték, és több mint 25 kilométer hosszú, földalatti vezeték segítségével juttatták el *Savariába*. Az aquaeductus a környék jellegzetes kőanyagából, kloritpalából készült, amelyből megközelítőleg 45.000 m³-t használtak fel az építés során. Hidrológiai számítások szerint a vezetéken át 80.000 m³ vizet juttattak *Savariába* naponta. A csatorna a Római Birodalom nagyobb vízvezetékei közé tartozott méretei és szállítókapacitása alapján. Az elmúlt évtizedek leletmentő ásatásai során több szakasza is felszínre került Bucsú, Sé és Dozmat határában – nem egy esetben megrongált szerkezettel. Ezek a szakaszok több irányból, az egyes forrásfoglalási pontok felől érkeztek a római város felé, és Dozmat térségében egyesültek és jutottak el Savaria területére. Sok esetben még ma is „működnek” és szállítják a dombok felől a vizet a völgybe.

Az ArcheON projekt keretében az *aquaeductus* régészettörténeti szempontból legjelentősebb szakaszának (Dozmat) feltárására kerül sor, amelynek eredményeként a keresztmetszeti és szerkezeti adatokból pontos számításokat lehet végezni az akkori lakosság vízellátottságára vonatkozóan. Az építéstörténeti kérdések mellett pedig irányának és helyzetének kutatásával tovább lehet pontosítani a csatorna – és ezáltal Savaria – történetét.

Római vízvezeték Savaria határában, a római vízvezeték nyomvonala.

Fotó: Anderkó Krisztián, Derdák Ferenc

Savaria kezdetben a közélet, az ipar és kereskedelem központja volt.

A veteránok egy része nem a városban, hanem katonai szolgálatuk fejében kapott földbirtokaikon élt, amelyeken mezőgazdasági termeléssel foglalkozó villagazdaságok jöttek létre.

Burg (Pinkaóvár) község területén több lelőhely is található, melyek közül kettő kiemelkedő. Az egyik helyszín Burg (magyarul: vár) vára, melynek településtörténeti gyökerei a bronzkorig nyúlnak vissza. A másik fontos építmény a burgi tó közvetlen közelében található, nem messze a schandorfi halomsírmezőtől. Ezen a helyen a földben rejtőző romok egy római villagazdaság (villa rustica) maradványai lehetnek, amely a római időkben valamilyen infrastrukturális szerepet is betölthetett. Elképzelhető, hogy mansióként (útállomásként)

működött, s mint ilyen, közvetlenül a római út mentén az első pihenőhely volt Savariából Flavia Solva felé. Az ArcheON projekt keretében a „római villa” (villa rustica) lelőhelyének és a burgi hegyen található vár belső részének régészeti feltárására kerül sor.

A ZSENNYEI VILLA

Az 1970-es években Zsennye határában egy nagyméretű villa néhány helyiségét sikerült feltárni, amelyek közül az egyik, nagyjából 20 négyzetméteres termet fekete-fehér kövekből kirakott mozaikpadlóval borították. A váltakozó színű, háromszögekből álló, kör alakú központi mintát növényi motívumok veszik körül. A padlót valószínűleg észak-itáliai mesteremberek készíthették mintakönyv alapján a Kr. u. 1. és 2. század fordulóján.

A Kr. u. 1. és 2. század fordulóján épített villát folyamatosan használták és többször átépítették a késő római időszakig. Feltehetőleg ez a villa volt az egyik helyszíne a Kr. u. 307-ben megrendezett császártalálkozásnak, mivel az egyik utolsó bővítés a Kr. u. 4. század elejére tehető. A nagyméretű villa gazdagon díszített termeit padlófűtéssel látták el, szobáit színes falfestmények, a padlókat mozaikok borították. A fekete és fehér kövekből kirakott geometrikus padlóminták mellett mitológiai alakok (például a pegazuson lovagló Bellerophón) tűnnek fel.

A 2. század elején Traianus császár Alsó- és Felső-Pannoniára osztotta az addig egységes tartományt. Savariában, mint Felső-Pannonia kiemelt fontosságú városában kapott helyet a császárok kultuszközpontja és a tartománygyűlés. A kiemelt funkciókhoz kapcsolódó infrastruktúra nem a fallal határolt városban, hanem a Perint patak és a Kálvária domb közötti területen épült fel. Ebben az időszakban a Felsőcsatárhoz közeli kőbányák megnyitásával nagy mennyiségű kő építőanyag került a városba, ezzel elindult a kőépületek fel-

építése, az utcák kőlapos burkolása, a szennyvízhálózat és a vízvezeték kiépítése. Téglagyártó üzemek kezdtek meg működésüket, amelyek alapanyagot szolgáltatnak a padló- és falfűtéshez, tetőfedéshez, padlóburkoláshoz.

A város a 3. században a békés növekedés időszakát élte: elérte legnagyobb kiterjedését, lakóinak száma megközelítette a 7000 – 8000 főt. A lakótömböket mediterrán hangulatú árkaos épületek szegélyezték, az utak mellett nyilvános ivókutak szolgálták a városlakókat. A tereket bronz- és kőszobrok díszítették, a házakba mozaikpadlók kerültek.

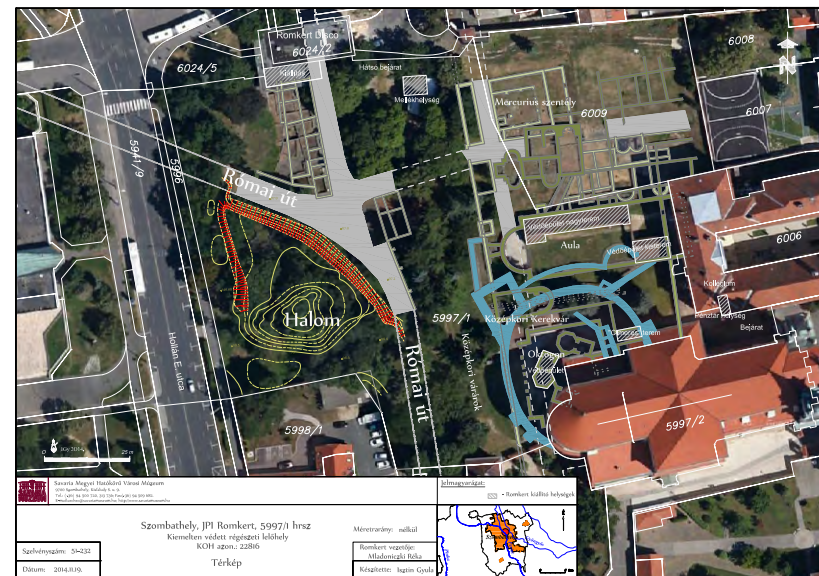
A 3. század végén, a 4. század elején az addig két részből álló Pannonia négy tartományra bomlott. Savaria Pannonia Prima, a polgári közigazgatás székhelye, a helytartó udvartartása és az adminisztráció központja lett. Az egyre többet utazó császárok gyakran megfordultak a városban, ekkor épült fel a helytartói palota, amelynek részlete a Romkertben ma is látható.

A Romkert területe és több évezredet átölelő épületmaradványai lehetővé teszik Szombathely történetének átfogó bemutatását: a kora római kortól (1-2. század) indulva a késő római koron (3-4. század) át, egészen a Karoling-korig és a 14-15. századi késő középkorig, esetenként a barokk és a jelen kori városi kép is tetten érhető. Az egykori városfalon belül található a Mercurius szentély, melyet a kora római periódus egyik legfontosabb épületeként tartanak számon. A 4. századi helytartói palota mellett a Romkert másik nevezetessége a Borostyánkő út és a mellette feltárt vámállomás, illetve kereskedő- és iparosnegyed. Ezek mindegyike az egykori városfalon kívül található.

A projekt keretében a szentély és a vámállomás feltárására kerül sor a helytartói palota épületeitől külön, lehetőség szerint az egykori városfal rekonstruált állapotban történő megtartásával.

A város életében fontos szerepet játszott a keresztény vallás, amit számos ókeresztény felirat és tárgy mutat. Kr. u. 304-ben Savariában szenvedett vértanúságot Quirinus sisciai (ma: Sisak, Horvátország) püspök és itt született Szent Márton (Kr. u. 316 – 397), a későbbi tours-i püspök is.

A város utolsó évtizedeiről, hanyatlásáról keveset tudunk. Az épületek és a közművek lassan tönkrementek, javításukra már nem volt lehetőség. Savaria végső pusztulását a Kr. u. 456-os földrengéshez kötik, de a régészeti és földtani kutatások eddig nem találtak bizonyítékokat a katasztrófára. A megvál-

tozott életkörülmények ellenére a római lakosság egy kisebb része helyben maradt, ennek köszönhető, hogy a város antik neve – hazánkban egyedülálló módon – soha nem merült feledésbe.

A RÓMAI BIRODALOM HANYATLÁSÁTÓL A MAGYAROK MEGJELENÉSÉIG

A Római Birodalom hanyatlása és a népvándorlás átalakította a környék gazdasági és politikai struktúráját. A Kr. u. 434-es ravennai szerződés értelmében a hunok megkapták és elfoglalták a mai Magyarország területének jelentős részét. Attila Kr. u. 453-as halála, és a hun birodalom felbomlása után a régió hatalmi vákuumba került, a szétzilált területen rövidebb-hosszabb időközönként germán törzsek vonultak át.

A Kr. u. 6. században a teljes Kárpát-medencét a keletről érkező avarok vették birtokukba. Az erős hatalmi központot kiépítő nomád nép temetőit több település határából is ismerjük. A vasasszonyfai, lukácsházai, Mattersburg-i

temetők jellegzetes viseleti és használati tárgyai pontos képet adnak kulturális életükről, kereskedelmi kapcsolataikról és katonai hatalmukról.

A Kr. u. 8. század utolsó harmadában a belviszályoktól sújtott avar állammal szemben az erősödő frankok kezdték kiterjeszteni a határaikat. A Nagy Károly vezette egyik hadjárat során Savariába, mint Szent Márton szülővárosába is eljutottak. Az Avar Kaganátus összeomlása után (Kr. u. 9. század eleje) Pannónia a Frank Birodalom részévé vált és a régiót a szomszédos bajor hercegséghez csatolták. Savaria grófsági székhely és közigazgatási központ lett, jelentősége miatt erősítéssel látták el, amelynek a maradványai ma is láthatóak a szombathelyi Romkertben.

A Kr. u. 9. században egy új hatalom, a magyarok jelentek meg a Kárpát-medencében, és a Kr. u. 907-ben lezajlott Pozsonyi csatával teljesen átvették a hatalmat a régióban is. Az ország nyugati területeit ritkán lakták a kalandozó hadjáratok lezárásáig a védelmi funkciót ellátó gyepűrendszer és őrvidék miatt. A Szent István által kialakított királyság egyik tartópillére lett a várme-gyerendszer, amelyben a történeti Vas megyét északon a Répce, a Rába és a Kis-Rába, keletről a Marcal, délről a Katonák Útja által határolt Vasi Hegyhát, nyugatról pedig Lafnitz határolta.

FOGALOMTÁR

régészet: Az emberiség történelmét, kultúráját a régészet a feltárt tárgyi emlékek módszeres vizsgálatával végzi.

régészeti korszak: A régészet módszereivel megállapított korszakbeosztás. A fő korszakok megkülönböztetésének alapja: a használt, alapvető nyersanyagok, technológiák, a gazdálkodási módszerek, kulturális elemek. A korszak hozzávetőleges idejét radiokarbonos, illetve dendrokronológiai vizsgálattal határozzák meg. A korok ideje különböző földrajzi helyeken eltérhet egymástól.

régészeti kultúra: Anyagi és szellemi műveltség meghatározása, amelyek azonos külső és belső jegyeket viselnek magukon, azonos időszakhoz köthetők, jól körülhatárolható földrajzi területen jelentkeznek. Nem minden esetben jelent népességet, népcsoportot.

régészeti tárgyak: A régészeti feltáráson előkerülő, dokumentált tárgyak (kerámiatöredékek, csontok, paticsdarabok, fémtárgyak, használati eszközök, csiszolt kövek, őrlőkövek, pattintott kőeszközök, organikus maradványok stb.)

régészet és társtudományok: történettudomány, antropológia, paleontológia (paleozoológia és paleobotanika), geológia, nyelvészet, művészettörténet

régészek és restaurátorok: A régészeti tárgyak csomagolás után kerülnek a restaurátorműhelybe. A restaurátorok tisztítják, konzerválják, lehetőség szerint restaurálják, amely során feltárul annak formája és nagysága.

vizsgálati minták: A régészeti tárgyak vizsgálatához minden esetben minták kerülnek felvételre a terepi munkák alatt. Faszént C-14-es kormeghatározáshoz, földmintákat pollenanalízishez, organikus maradványokat botanikai elemzésre, famintákat fajmeghatározáshoz vagy dendrokronológiai kormeghatározáshoz, őrlőkövekből mintákat fitolitelemzéshez, talajmintákat geokémiai elemzéshez.

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM:

- Szilasi Attila Botond:** Vas megye és Burgenland őskori és római kori régészeti története. (kézirat, 2020.)
- Farkas Csilla (Hrsg.):** Időcsiga. Újabb eredmények Vas megye őskorának kutatásában – Zeitschnecke. Neue Forschungsergebnisse zur Vorgeschichte vom Komitat Vas. Szombathely, 2011.
- Buócz Terézia:** Római kori villa Zsennyén. Savaria a Vas Megyei Múzeumok Értesítője 30, 2006, 47-92.
- Ilon Gábor:** Szombathely őskori településtörténetének vázlata. Avagy a római kor előtt is volt élet. Szombathely, 2004.
- Károlyi Mária:** Napszülöttek. Savaria földjének ősi kultúrái a rómaiak előtt. Szombathely, 2004.
- Kiss Gábor, Tóth Endre és Zágorhidi Czigány Balázs:** Savaria – Szombathely története a város alapításától 1526-ig. Szombathely, 1998.
- Mladoniczki Réka:** Római kori településhálózat Savaria területén. Vas megyei részén. Életünk 54, 2016, 79-90.
- Sosztarits Ottó:** A szombathelyi Fő tér kutatásáról. [HUN] (About the Survey of the Main Square, Szombathely.) In: Savaria 23/3 (1998) 97 – 101.
- RÉGÉSZETI KÉZIKÖNYV** -Szerkesztők: Gróf Péter, Horváth Ferenc, Kulcsár Valéria, F. Romhányi Beatrix, Tari Edit, T. Biró Katalin, Főszerkesztő: Müller Róbert – Kiadja a Magyar Régész Szövetség, Budapest 2011.
- Eibl, Magdalena:** Untersuchungen zu den norisch-pannonischen Hügelgräbern. Saarbrücken, 2014.
- Herdits, Hannes (Hrsg.):** Neue Strassen auf alten Pfaden. Archäologie und Straßenbau im Burgenland. Eisenstadt, 2018.
- Saria, Balduin:** Der Mosaikenfund von Parndorf zwischen Parndorf und Bruckneudorf. Burgenländische Heimatblätter 13, 1951, 49-65.
- Sauer, Franz:** Eisen – Gräber – Trinkgelage. Die Hallstattkultur und das Burgenland. Fundberichte aus Österreich Materialhefte A, Sonderheft 24, 2015.
- Tiefenbach, Josef (Hrsg.):** Die Bersteinstraße. Evolution einer Handelsroute. Eisenstadt, 2018.

Kiadó: Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum

Felelős: Csapláros Andrea, múzeumigazgató

Grafika és tördelés: Compass Web & Média Kft.

Dátum: 2020.

Jelen e-kiadvány az INTERREG V-A Ausztria-Magyarország Program keretében megvalósuló ArcheON (ATHU121 számú) régészeti projekt keretében készült. A projekt az Európai Regionális Fejlesztési Alap támogatásával valósul meg.